

СОЦІАЛЬНО ЗУМОВЛЕНІ ІМЕННИКИ-ОКАЗІОНАЛІЗМИ У МОВІ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ (суфіксальний словотвір)

Вивчення okazіоналізмів свідчить про збереження провідної ролі словотвору в українській номінації, стабільність та активізацію її власних словотвірних ресурсів. Мова інтернет-ЗМІ завдяки своїм комунікативно-прагматичним настановам дає найбільш показовий портрет сучасної української мовної дійсності в усій різноманітності її проявів.

Ключові слова: okazіоналізм, словотвір, мова інтернет-ЗМІ, експресивність.

Лексична система найбільш відкрита порівняно з іншими мовними системами. Зміни фонетичної системи відбуваються повільно, кожен новий елемент сприймається як ненормативний; новації в граматиці так само заважають повноцінному спілкуванню, а от у лексиці новотвори найчастіше зрозумілі з ширшого чи вужчого контексту. Завдяки цим процесам з'являється особливий різновид неологічної лексики – okazіоналізми. Це слова, що створені за наявними в мові моделями й не виходять за межі свого контексту, тобто не стають загальноживаними. Мовознавці визначають лінгвістичний статус okazіоналізмів як «новоутворених матеріальних репрезентантів, що є результатом реалізації мовної потенції, характеризуються категорією okazіональності / узуальності, нульовим рівнем адаптації у мовному просторі та нульовим ступенем відтворюваності у просторі власне комунікативному» [3, с. 85].

Увага до проблем okazіональних утворень протягом останніх десятиліть активізувалася. Актуальність дослідження цих одиниць пов'язана з тим, що мовне освоєння екстралінгвального світу передбачає моменти, коли okazіоналізми відображають певні реалії навколишнього світу, характеризують їх.

Сьогодні динаміку мовних уподобань визначає не сфера художнього стилю (що було характерно для ХІХ ст.), а сфера ЗМІ. Це зумовлено тим, що в широкому інформаційному просторі відображаються живомовні процеси, виразно простежуються тенденції розвитку мови, до того ж ЗМІ мають порівняно більші можливості щодо впровадження мовної норми. Відбувається своєрідне «збільшення української мови в комунікативному просторі України, розширення її функції, збагачення структурних засобів» [1, с. 41].

Сучасні комунікативні умови сприяють поповненню лінгвального середовища численними

неологізмами. Показовими є процеси у мові інтернет-ЗМІ, які становлять своєрідну лабораторію з випробування мовних одиниць.

Зміна стану і статусу української мови наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. сприяла поживленню у ній словотвірних процесів. Це полягає, зокрема, у поповненні словотвірних типів новими похідними, в активізації певних семантичних розрядів лексики і твірних основ. У мові ЗМІ найвиразніше виявляється експресивна функція словотвору. Джерелом поповнення є передусім розмовний словотвір, а також okazіональні лексичні новотвори.

Крім того, у цей період спостерігаємо зближення абстрактної лексики, зокрема належної до наукової термінології, з експресивно забарвленою. Характерною її особливістю є те, що саме продуктивність використовуваних основ у науковому стилі сприяє появі експресивно забарвлених слів, подібних до термінів. Це властиво назвам абстрактних дій і процесів, суспільно-політичним термінам.

Найбільшу групу інновацій у мові сучасних мас-медіа становлять іменники, утворення яких зумовлене потребою номінації осіб, нових явищ, предметів. Це породжено загальною тенденцією до назовництва у багатьох мовах.

Серед способів словотворення іменників-інновацій основним є морфологічний. Високу продуктивність мають як суфіксальний, так і інші способи – осново- і словоскладання (часто в поєднанні з суфіксальним), аббревіація та префіксальний.

Але найпродуктивніший в іменниковому словотворі суфіксальний спосіб. Надзвичайно активно поповнюється тематична група на позначення осіб, зокрема за належністю до певної соціальної групи, організації, об'єднання, за певним видом занять: *потерпілець, суржикомовець, піарівець, кїврадївець, нетакївець, есдекївець, порївець*: *Колись Нестор Шуфрїч розгля-*

дався як *найперспективніший есдеківець*, був наближеним до Медведчука (<http://www.chasipodii.net/article/1878>). Найбільшу групу становлять лексеми, утворені за продуктивним словотвірним типом із питомим слов'янським суфіксом **-ець**. Чимало таких іменників – відонімні утворення: *вітренківець*, *тимошенківець*, *костенківець*, *ющенківець*. Менш частотні словотвірні типи із суфіксами **-іст/-ист**: *кучміст*, *порист*, *кравчукіст*; **-ант**: *підписант*; **-ер**: *тягнубокер*; **-ик**: *ринковик*, *державник*, *страйковик*, *трудо-вик*, *силовик*; **-ник**: *піарник*, *мажоритарник*, *рекламник*, *медійник*, *мафіозник*: *Україна як підписант* конвенції виконувала й виконуватиме рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) незалежно від того, чи стосується це рішення відомої особи в державі чи якоїсь іншої людини (<http://www.newsru.ua/ukraine/03jul2012/perform.html>); *Більше того, новоявлений «ключкіст у пагонах» вже нібито має готову розроблену кампанію проти Романа Заставного* (<http://provse.te.ua/2012/05/vitalij-maksymov-romanu-zastavnomu-zlodij-povynen-sydney-v-tjurmichyzhmar-v-udari-a-boljeschuku-vse-pocymbalah>).

Невисокою продуктивністю у мові українських інтернет-ЗМІ позначено іменники із суфіксом **-шин** на означення абстрактних понять. Часом такі лексеми називають сукупність певних рис, ознак, які мають зв'язок із конкретною людиною, набуваючи статусу характеристики: *януковщина*, *лукашенківщина*, *кучмівщина*, *азаровщина*, *морозівщина*, *зібровщина*: *Азаровщина вже виводить на мітинги навіть залізничників* (http://aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=15587); *Якщо базуватися на результатах екзитполів, то ми разом з БЮТ зможемо сформувати коаліцію без жодної третьої політичної сили. Це гарантія того, що, вибачте, морозівщина більше не повернеться* (<http://www.chasipodii.net/article/2099>); *«Філаретівщина», яка, за висловом Мстислава (Скрипника), була «трагедією українського Православ'я», стала трагедією Православ'я вселенського* (<http://archiv.orthodox.org.ua/page-836.html>); *Понад піврічний хрестовий похід проти «сотниківівщини» таки завершився нищівною перемогою «черновеччини»* (<http://www.maidan.org.ua/static/mai/120161659.htm>).

Серед відонімних дериватів є okazіоналізми, словотвірну будову яких зумовлює «інгерентний характер їхньої експресивності» [4, с. 58]. Дослідники виокремлюють два види okazіоналізмів, що відрізняються своїм функціональним призначенням. «Причиною виникнення одних є номінативна функція, інших – експресивно-стилістична» [6, с. 15]. Крім того, вони наголошують, що «лексичне значення будь-якого

оказіонального слова залежить здебільшого від контексту, а його експресія – самостійна особливість, що зберігається в будь-якому лексичному okazіональному значенні [4, с. 63].

Ступінь експресивності різних відонімних okazіоналізмів неоднаковий. На думку М. Навальної, «ті з них, що утворені за малопродуктивними моделями, мають слабше експресивне забарвлення. Значне порушення словотвірних норм, поєднання в одне ціле семантично або стилістично несумісних елементів, феномен мовної гри – усе це продукує okazіоналізми з яскравою експресією» [5, с. 179].

Щодо подальшої долі цих слів: ефемеризми (слова, які широко вживаються в певні періоди суспільного розвитку, тісно пов'язані з діяльністю окремих політичних діячів) зазвичай не входять до загального фонду мови. До того ж такі новотвори не мають визначених норм у написанні. Так, деякі з них пишуть у лапках, інші – без них, одні аббревіатури, що входять до складу okazіоналізмів, пишуть з малої, інші – з великої літери: *«бютівець»*, *б'ютівець*, *НУтівець*, *«нашист»* тощо.

У мові інтернет-ЗМІ після іменників-інновацій на позначення особи помітне місце посідають віддієслівні субстантиви, що виражають загальне словотвірне значення опредметненої дії. Негативні суспільно-політичні процеси в Україні і світі отримали мовне втілення – появу пейоративних лексем суфіксальним терміоеlementом **-ізацій**. Це є виявом того, що в дериваційних процесах останнього часу помітна тенденція до європеїзації чи інтернаціоналізації словотвірних типів, що виявляється у зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, які мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний характер. Okазіональні іменники із високопродуктивним суфіксом **-ізацій** утворюються переважно від іншомовних за походженням дієслів: *гламуризація*, *наркоманізація*, *дебілізація*, *десакралізація*, *олігархізація*, *маргіналізація*, *маркетизація*, *пауперизація*, *євроїзація*, *піаризація*, *котеджи-зація*: *Мораль часто сприймається у суспільстві як табуїзація певних «природних», «прогресивних» чи «економічно ефективних» нуртів людського духовно-тілесного чи суспільного організмів* (<http://www.chasipodii.net/article/8561/>); *Потрібна масова фермеризація, формування інфраструктури* (<http://personal-plus.net/469/9020.html>).

Зафіксовано нечисленні субстантиви із цим суфіксом від власне українських твірних іменникових основ: *ющенкізація*, *фірташизація*, *жебракізація*, *гривенізація*, *блатнізація*, *бандитизація*, *лохотронізація*: *Московська церква в особі батюшки Сидора роздає паспорти громадян*

«закарпатської Русі», а сьогодні ці сепаратисти вийшли на вулиці Ужгорода з гаслом «не допустити **Бандеризації** України» (<http://una-unso.in.ua/?p=10926>); Знищення інтелектуальних та духовних підвалин, **хохляндизація** в Україні – все це історичні реалії, яким треба дивитися у вічі, хоч як це не боляче (<http://format.ua/index.php?go=News&file=print&id=2269>).

Серед okazіоналізмів набули поширення назви абстрактних ознак, утворені за допомогою суфікса **-ізм/-изм**, що позначав і позначає певні політичні, наукові, мистецькі напрямки, а тепер – у публіцистичному стилі – те саме, але, як правило, з негативною оцінкою: *кучмізм, совкізм*. Ми знаємо (і зазнали!) багато в своєму суспільному житті «ізмів». Останній серед них (а чи останній?) і найнебезпечніший – це такий собі *совкізм* (<http://www.fraza.ua/analitics/25.03.08/49102.html>).

Інший словотвірний тип становить значна частина іменників із суфіксом **-ств-**, що виражають властивість, стан або заняття особи, якусь суспільну, громадську течію та утворені від субстантивних основ, переважно запозичених, зрідка – питомих: *мерство, менеджерство, кілерство, іміджмейкерство, «човникарство», незалежництво, кравчуківство, російство*. Якби українство та *російство* не були такі близькі і якби українство не було набагато сильнішим, треба було б радити їхній взаємності (<http://www.unian.ua/news/354792-proschavay-rosiystvo-nerizdvuana-kazka-pro-spravjnyu-zagrozu-dlyarosiiji.html>); За дев'ять сезонів *менеджерства* Пейслі «Ліверпуль» здобув загалом 21 трофей (<http://uk.wikipedia.org/wiki>); Нині демократичний процес, який за роки незалежності пережив революційно-романтичний період *кравчуківства*, «приморозки» десятиліття Кучми і «бабине літо» правління Ющенка, вступає в стабільний «льодовиковий період» (http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=1601).

Серед негативно забарвлених okazіоналізмів спостерігаємо поодинокі приклади з суфіксом **-ад(а)**, який колись не мав оцінного значення (напр., *спартакіада*) і позначав період тривання чогось. У словах *кучміада, спікеріада, олігархіада, хабаріада* цей суфікс вказує на тривалий процес, пов'язаний з певною особою або перебігом подій у Верховній Раді: *Спікеріада* стане шляхом легітимізації дострокових парламентських виборів (<http://justus.com.ua/news/2008/11/20/11986/>).

Великою кількістю похідних представлені відприкметникові іменники із суфіксом **-ість**. Високу продуктивність його можна пояснити тим, що він характеризується відсутністю додаткових відтінків у вираженні абстрактної ознаки і можливістю сполучатися як з українськими, так

і з запозиченими основами (*вуличність, заплітованість, позадуховність, україноментальність, різносвітність, витоковість, нелітературність, засадничість; рейтингівість, міфологемність, емблематичність, гламурність*): **Україноментальність** творчих пошуків художника, його прагнення докопатися до коріння і основ національного почуття через фольклор свідчить про те, що він не прийшов поза тих романтично-екзистенційних ідей, які хвилювали українську інтелігенцію на початку ХХ століття (<http://lib.ua-ru.net/inode/19811.html>).

Екстралінгвальний чинник політкоректності часто є причиною okazіонального творення фемінітивів, що становлять хистку з погляду дотримання узусу межу нормативного / ненормативного. Аналізоване явище не можна співвідносити з інтелектуалізацією мови, проте функціональна продуктивність, частковість і поширеність свідчать про певну тенденцію.

Okazіоналізми на позначення осіб жіночої статі за їхньою професійною діяльністю, партійною належністю, характером діяльності, місцем у суспільстві утворено переважно від іменників чоловічого роду за допомогою продуктивного суфікса **-к-**: *фермерка, гастарбайтерка, шляхтянка, фортунатка, бізнесменка, ексдержсекретарка, докторка* (про доктора наук), *спічрайтерка, соціал-демократка, шоуменка, геймерка, наркокур'єрка*; **-истк-/істк-**: *оригамістка, фристайлістка, ралістка, візажистка*: *Здавалося б, виконавиця, шоуменка, продюсер*. Однак Наталка Карпа знайшла себе ще й як ведуча (<http://natalkakarpa.com/view.php?cat=000004&id=30>); 32 учасники будуть змагатися за звання найсильнішого геймера чи *геймерки* (<http://dp.plast.org.ua/news?newsid=3077>).

Поповнився новими одиницями і словотвірний тип із суфіксом **-ес(а)/-ис(а)**, який донедавна вважали лексично обмеженим: *політикеса, експертеса, інспектреса*: **Редактриса** цього видання уважно вислухала наші пропозиції і згодилася на співпрацю (<http://www.web-standart.net/magaz.php?aid=1865>).

Зазначимо наростання словотвірної активності непродуктивного у другій половині ХХ ст. питомого суфікса **-ин(я)** в іменниках-фемінітивах, що мають відтінок розмовності чи навіть іронічності. Такі одиниці надзвичайно інтенсивно функціонують у мові сучасних інтернет-ЗМІ: *фотографиня, екологиня, ідеологиня, творчиня, виборчиня, біологиня, борчиня, віагриня, санепідеміологиня, членкиня*: Альварт Єнні – співробітниця Центру вивчення історії та культури Центрально-Східної Європи при Університеті Ляйпцига, **фахівчиня** з історичної пам'яті та сучасної української культури (<http://platform/lecturers/4ec9416faf4aa/>). Лексема *продавчи-*

ня поступово витісняє з ужитку усталене «продавщиця».

Іменникові новотвори постають і внаслідок активізації деяких українських та переважно запозичених суфіксоїдів: *фанероман, відеолог, конфліктолог, мусульманофоб, ринкофоб*. Ці okazіоналізми утворюються здебільшого на базі запозичених основ, хоч уже помітна тенденція до використання у ролі твірних питомих українських одиниць: *успіхолог, українолог, погодоман*. Заголовок: «*Кличкоманія*» в розпалі (<http://postup.brama.com/usual.php?what=28580>).

Упродовж останніх десятиріч активізувався процес інтелектуалізації сучасної української мови. Аргументами на користь цього твердження є кількісне збільшення абстрактної лексики (назв абстрактних дій, процесів, станів, якостей), пришвидшені темпи термінування і детермінування лексики, засвоєння іншомовних слів з активним розширенням їхнього словотвірного потенціалу, збільшення продуктивності словотвірних формантів, що виражають абстрактні поняття (*-ізацій-*, *-ад-(а)*, *-ізм-/-изм-*, *-ість*, *-ств-(о)* та ін.).

Стилістична невідповідність поєднаних основ та суфіксів спричинюється до утворення дериватів з оцінним значенням. Вищезгадані суфікси здебільшого вживають у нейтральних словах. Але у зв'язку з тим, що у сучасній українській мові відбувається словотвірне та лексичне взаємопроникнення стилів, розширення значень словотвірних формантів, а також унаслідок екстралінгвальних причин, стрімких суспільних змін спостерігаємо посилення інтелектуалізації мови. Як наслідок – «зростання фонду її абстрактних одиниць, здобуття ними прагматичного ореолу і розширення фонду книжних морфем та лексем, здатних передавати експресивно-емоційне значення, активізація лексики з оцінним компонентом» [2, с. 173]. Суфіксальний спосіб – найпродуктивніший спосіб творення слів у мові сучасних інтернет-ЗМІ. Серед лексичних новотворів переважають назви осіб. Друге місце посідають назви опредмечених дій, процесів та абстрактних понять. Залучення певних моделей до каламбурної словотвірності свідчить про високу активність у процесах сучасної україномовної номінації.

Список літератури

1. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 40–47.
2. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Колоїз Ж. Українська okazіональна деривація: [монографія] / Ж. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
4. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження масмедійного дискурсу: експресія, вплив, маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
5. Навальна М. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст.: [монографія] / М. Навальна. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. – 326 с.
6. Турчак О. М. Okазіоналізми у мові української преси 90-х років ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Олена Михайлівна Турчак; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

О. Todor

SOCIALLY CAUSED OCCASIONALISMS IN THE LANGUAGE OF THE INTERNET MASS MEDIA (Suffixation)

The study of new words has convincingly proved the leading role of word-formation in the Ukrainophone nomination, its stability and activation of its own word-forming resources. Since mass media of the Internet acquires pragmatic and communicative functions its language provides the most genuine reflection of Modern Ukrainian in all its varieties.

Keywords: occasionalism, word formation, the language of Internet Mass Media, expressiveness.

Матеріал надійшов 21.06.2012